

**THE WORDS OF METEOROLOGY IN DIVANÜ
LÛGATI'T-TÛRK**

Divanü Lûgati't-Türk'te Meteorolojiye Dair Sözcükler

Adem AYDEMİR¹

Abstract

Divanü Lûgati't-Türk that means 'Turkish Dialects Dictionary, is a first dictionary of the Turkish by dialects words that is included dialects materials. Richness of languages evaluates by its vocabulary. Historical dictionaries are given importance to determine general Turkish vocabulary. Divanü Lûgati't-Türk is one of the most significant works of Turkish language. In addition to it is a rich source points of historical progress and vocabulary of Turkish language. The common effects of the meteorological factors such as heat, humidity, rain, wind, light have important role in formation of the living conditions of a place. Therefore, the knowledge about meteorology of the Turkish people is commonly found in their vocabulary. The aim of this article is to demonstrate the competence of Divanü Lûgati't-Türk which is regarded as the oldest and the most essential dictionary of Turkish Language, written by Kâşgarlı Mahmud, in supplying equivalent terms for meteorology concepts. The findings and used terms on meteorology in Divanü Lûgati't-Türk are very significant in order to show the level of east on meteorology that the Turkish language developed very much in that time. Kâşgarlı Mahmud, mentions significant information about meteorology in Divanü Lûgati't-Türk. Hence, in this article, will be examined the traces of meteorology on Turkish Language of 11th century according to Divanü Lûgati't-Türk. It is known that in the modern Turkish language, some words show parallelism with Middle or Old Turkish. Therefore, the historical and contemporary Turkish dialects can be applied to explain words belonging to meteorology in vocabulary of Divanü Lûgati't-Türk.

Key Words: *Divanü lûgati't-türk, vocabulary, meteorology.*

Özet

'Türk Lehçeleri Divanı' anlamına gelen 'Divanü Lûgati't-Türk', içerdiği Türk lehçeleri söz varlığı ile ilk Türk lehçeleri sözlüğü özelliği taşımaktadır. Dillerin söz varlığı barındırdığı kelimelerle ölçülür. Türk dilinin genel söz varlığının tespitinde tarihi sözlükler büyük öneme sahiptir. Divanü Lûgati't-Türk, Türk dilinin en önemli yadigarlarından. Türk dilinin tarihsel gelişimi ve söz varlığı açısından da zengin bir kaynak durumundadır. Bir yerde, ısı, nem, yağmur, rüzgar, ışık gibi meteorolojik faktörlerin ortak etkisi yaşam koşullarının oluşmasında önemli bir role sahiptir. Bu bakımdan, Türk topluluklarının yüzyıllar içerisinde biriktirdiği meteoroloji bilgisi söz varlıklarında belirgin şekilde hissedilmektedir. Bizim bu makalemiz, Türk dilinin bilinen en eski ve köklü sözlüğü olarak kabul edilen Kâşgarlı Mahmud'un Divanü Lûgati't-Türk adlı eserindeki sözcüklerin, meteoroloji kavramlarını karşılamadaki yeterliliğini göstermeyi amaçlamaktadır. Divanü Lûgati't-Türk'te meteoroloji bilimiyle ilgili tespitler ve kullanılan kavramlar, doğu medeniyetinin bu alanda yakalamış olduğu düzeyi ve Türkçenin daha o dönemlerde ne kadar gelişmiş bir dil olduğunu göstermesi açısından çok önemlidir. Kâşgarlı Mahmud, Divanü Lûgati't-Türk adlı eserinde meteoroloji hakkında önemli bilgiler verir. Dolayısıyla, bu makalede, Divanü Lûgati't-Türk'e göre 11. asır Türk dilinde meteorolojinin belirtileri ele alınacaktır. Bilindiği üzere, çağdaş Türk dillerinde bazı sözcükler Eski veya Orta Türkçe ile koştuluk gösterir. Bu nedenle, Divanü Lûgati't-Türk'ün söz varlığında meteorolojiye ait sözcüklerin çözülmesi için tarihi ve çağdaş Türk lehçelerine de başvurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Divanü lûgati't-türk, söz varlığı, meteoroloji.*

¹ Öğretmen, MEB., e-posta: adem.aydemir@hotmail.com

Giriş

Türkolojinin temel kaynaklarından olan Divanü Lûgati't-Türk (DLT) ile ilgili olarak bu zamana kadar gerek ülkemizde ve gerekse dünyada çeşitli alanlarda çok sayıda araştırma yapılmıştır. Kâşgarlı'nın eserine raptettiği Türk dünyası haritası, Türklerin yaşadığı topraklar ve bu toprakların coğrafi özellikleri hakkında bilgiler içermektedir. Eserin muhteiyatında ise meteoroloji ilmine dair çok sayıda veri bulunmaktadır. Ancak, bildiğimiz kadarıyla bu mükemmel eserde meteorolojiye dair unsurlar müstakil bir çalışmada ele alınmamıştır. Bu sebeple çalışmamızda DLT'nin söz varlığında meteorolojiye dair unsurlar tespit edilerek değerlendirilmiştir. Bununla beraber çalışmamızda bazı terimlerin meteorolojiye aidiyeti hususunda tereddütler hasıl olmuştur.

DLT'de yer alan ve çalışmamızda değerlendirdiğimiz meteorolojiye dair sözcüklerden bazıları eserin söz varlığında bir kez kullanılmış olan sözcüklerdendir. Bir edebî metinde yalnızca bir kez kullanılmış bu şekilde kelime, terim veya deyimlere dil biliminde '*hapax legomenon*' (< Yun. hapax 'bir defa' + legein 'söyle-' fiilinin edilgen biçimi) 'tek kullanımlık, numunelik' adı verilmektedir. Çalışmamızda *hapax legomenon* kaydı konusunda Sir Gerard Clauson'un VIII.-XIII. asırlar arasındaki döneme ait tarihi Türkçe metinlerin söz varlığını kapsayan "*An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*" (EDPT) adlı etimolojik sözlüğü esas alınmıştır. Çalışmamızda '*şimşek*, *tofrak akın*' sözcüklerine yeni etimoloji ve anlam önerileri getirilmiştir. Netice itibarıyla, çalışmamızın alanında bir ihtiyaca cevap verebileceği düşünülmektedir.

Havanın Isınması ve Soğuması

Kalık: "Hava" (DLT I: 383). Kalık: "The air, atmosphere" (EDPT: 620). *PTürk*. "*K(i)alı- 1 sky 2 to clear up (of sky): OTürk. *qalıq* (OUygh.) 1; Karakh. (*kök*) *qalıq* 1 (MK); Chuv. ? *ǰol*- 'to shine, glitter'; Yak. *kilej-xalaj* 'shining', *xalıñ*- 2, *xallān* 'clear sky, good weather'; Dolg. *kallān*" (EDAL: 528).

Tenğek: "Hava" (DLT III: 366). Tenjig: "*Al-hawā*, 'The atmosphere.'" Tenjig: *hapax legomenon* bir veridir (EDPT: 519).

Soguk: "Soğuk" (DLT I: 503; KBS-II: 791). *PTürk*. "*soği-k cold: OTürk. *soyiq* (OUygh.); Karakh. *soyiq* (KB); Tur. *soyuk*; Gag. *sūq*; Az. *sojuG*; Turkm. *sovuq*; Sal. *sox*; Khal. *sovuq*; MTürk. *sawuq/sawuy* (Sangl.); Uzb. *suvuq*; Uygh. *soyaq*; Krm. *sūq*; Tat. *şiwıq*; Bashk. *hıwıq*; Kirgh. *sūk*; Kaz. *suwıq*; KBalk. *sūq*; KKalp. *suwıq*; Kum. *sowuq*; Nogh. *suwıq*; SUygh. *soq*; Khak. *sōx*; Shr. *sōq*; Oyr. *sōq*; Tv. *sōk*; Tof. *sōq*; Chuv. *siwə*." (EDAL: 1336).

Tum: "Bu kelime aslında soğuk demektir; lâkin '*tumluğ*' kelimesi hem '*soğuk nesne*' hem de '*soğuk*' anlamında kullanır." (DLT I: 338). Tum: "*Al-bard fi aşli'luğa* 'cold' as the basic word: but they use temliğ for 'cold' and 'a cold (*al-bārid*) thing.'" Tum: *hapax legomenon* bir veridir. Okunuşu şüphelidir (EDPT: 503). *PTürk*. "*dum 1 cold 2 cold, flu: OTürk. *tumliş* 1 (OUygh.), *tumayu* 2 (OUygh.); Karakh. *tum*, *tumliş* 1 (MK), *tumayu* (MK) 2; Tur. *dumay*, *duma* 2, (Osm.) *tumlu* 1; Turkm. *dümev* 2; MTürk. *tumaq* 2 (MA); Uygh. *tumu* 2; Tat. *tomaw* 2; Khak. *ţmo* 2; Tv. *dumā* 2; Tof. *tumā* 2; Yak. *ţmni* 1, *tumü* 2; Dolg. *ţmni*." (EDAL: 1385).

Tumliğ: "Tumlu, soğuk olan şey" (DLT I: 463; EDPT: 506). *Er tumluğka yıgrıldı*: "Adam soğuktan büzüldü, titredi." (DLT III: 107). *Er tumluğka budhtı*: "Adam soğukta buydu, dondu ve öldü." (DLT III: 439). *Er tumluğdın bezdi*: "Adam soğuktan titredi." (DLT II: 8). *Kişi tumluğdın titreşdi*: "Halk soğuktan titreşti" (DLT II: 218). *Ol kişini tumluğka yudhuttı*: "O, adamı soğukta öldürdü. O, adımı soğuklatarak öldürdü." (DLT II: 302). *Ol bu oğırnu*

tumluglandı: “O, bu zamanı soğuk buldu.” (DLT II: 273). *Tumluğ anı kasnattı*: “Soğuk onu titretti” (DLT II: 350). *Ol meni tumluğka üşüttü*: “O, beni soğukta üşüttü.” (DLT I: 211).

Kün yaldradı: “Güneş az ışığı, az parladı. Şimşek ve ateş ve buna benzer şeyler az yaldırırsa yine böyle denir.” (DLT III: 437). *Kün yaldradı*: “The sun shone faintly” (EDPT: 923).

Don: “Don” (DLT III: 356; EDPT: 513, 515; KBS-I: 298). *PTürk*. “*doñ 1 cold 2 frost 3 frozen 4 freeze, be frozen: OTürk. *toñ- 4* (OUygh.); Karakh. *toñ 2, 3* (MK); Tur. *don 2*; Az. *don 2, don- 4*; Turkm. *doñ 3, doñ- 4*; MTürk. *toñ- 4* (Pav. C.); Uygh. *toñ- 4, toñ 2, 3*; Tat. *tuñ 2*; Kirgh. *toñ 2, toñ- 4*; SUygh. *tot 1*; Khak. *tō-r- 4*; Tv. *doñ 3, doñ- 4*; Tof. *doñ 3, doñ- 4*; Chuv. *тѡм 2* ‘frost’; Yak. *toñ- 4, toñ 3*; Dolg. *toñ- 4, toñ* (EDAL: 1386). *Suw tonğdı*: “Su dondu” (DLT III: 390). *Suw toñdı*: “The water (etc.) was frozen hard” (EDPT: 513). Türkçede ‘don’ sözcüğünün Çinceden alıntılama olduğu yönünde bazı görüşler olmakla beraber, bu sözcük Çinceye değil, bilakis Türkçeden Çinceye geçmiş olmalıdır (İnayet 1998: 779).

Buz: “Buz” (DLT III: 123). Buz: “İce” (EDPT: 389). Gülensoy incelenen sözcüğü *bū-z* şeklinde bölmüştür (KBS-I: 189). *PTürk*. “*bū(n)ı ice: Karakh. *buz* (MK, KB, IM); Tur. *buz*; Gag. *buz*; Az. *buz*; Turkm. *büz*; Sal. *muz*; Khal. *buzāk*; MTürk. *buz, muz* (Abush., MA, Sangl.); Uzb. *muz*; Uygh. *muz*; Krm. *buz*; Tat. *boz*; Bashk. *bođ*; Kirgh. *muz*; Kaz. *muz*; KBalk. *buz*; KKalp. *muz*; Kum. *buz*; Kum. *buz*; Nogh. *buz*; SUygh. *piž*; Khak. *pus*; Shr. *mus*; Chuv. *рѡр*; Yak. *mūs, būs*; Dolg. *būs*.” (EDAL: 933). Yakrikan: “Buz yağının adı?. Bu, buz parçalanınca kendisinden yağa benzer saçılan şeydir.” (DLT III: 56; EDPT: 907). *Buzdın suw sarkışdı*: “Buzdan su damladı.” (DLT II: 214). *Buzdın suw sarkışdı*: “The water dripped in large quantities’ from the ice.” Sarkış-: *hapax legomenon* bir veridir (EDPT: 849).

Kardu: “Zemheri sıralarında su üzerinde yüzen fındık büyüklüğünde buz parçaları.” (DLT I: 419). Kardu: *hapax legomenon* bir veridir (EDPT: 648).

Üşik: “Yemişleri yakarak büyümeekten alıkoyan soğuk.” (DLT I: 72; EDPT: 260).

Yut: “Kışın soğukta hayvanları öldüren felâket” (DLT III: 142). Yut: “Severe weather (*al-câlîfe*) which kills livestock and sheep with the cold in winter.” (EDPT: 883). *PTürk*. “*jut 1 bad weather, bad harvest 2 hunger, trouble: OTürk. *jut* (Orkh.) 1; Karakh. *jut* (MK) 1; MTürk. *jut* (Pav. C., AH, Bop. Баđ.) 1; Uzb. *jut 1*; Uygh. *žit, žüt 2*; Bashk. *got 2*; Kirgh. *žit 2*; Kaz. *žit 2*; KKalp. *žit 2*; Kum. *jut 1*; Nogh. *jut 1, 2*; SUygh. *žit* ‘lean, meagre’; Khak. *čut 1*; Shr. *čut 1*; Oyr. *jut, đut 1, 2*; Tv. *čut 2*; Yak. *sut*.” (EDAL: 1546).

Ol bu yeriğ soguklandı: “O, bu yeri soğuk buldu.” (DLT II: 266). *Ol bu yeriğ soguklandı*: “He reckoned that this place was cold.” (EDPT: 808).

Er sogundı: “Adam üşüdü” (DLT II: 152). *Er sogundı*: “The man became cold” Soğun-soğın-/suğun-: *hapax legomenon* bir veridir (EDPT: 813).

Suular kamuğ yılışdı: “Bütün sular ılıdı. Başkası da böyledir.” (DLT III: 74). *Suular kamuğ yılışdı*: “The waters (etc.) were (all) headed.” Yılış-: *hapax legomenon* bir veridir (EDPT: 933).

Bu: “Buğ, buhar, buğu” (DLT III: 206). Bu: “Steam’; this is the oldest form of this word, but in almost all modern languages in which it survives the form is ‘buğ’ or the equivalent.” (EDPT: 292). *PTürk*. “*būg steam, fog: Karakh. *bu* (MK, IM); Tur. *bu* ‘aroma’ (poet.), *buğu* ‘steam’; Gag. *bū*; Az. *buG*; Turkm. *būG*; MTürk. *buğ* (Sangl., Pav. C.), *muğ* (Pav. C.); Uzb. *buğ, buğ-la-* ‘to steam’; Uygh. *buğ*; Krm. *buv*; Tat. *bu, bu-la-n-* ‘to vaporize’; Bashk. *bıw*; Kirgh. *bū*; Kaz. *buw, buw-la-* ‘to steam’, *bu-la-* ‘to treat with steam’

(medically); KBalk. *buwaq* 'hoar-frost'; KKalp. *puw*; Kum. *buyaq* 'hoar-frost'; Nogh. *buw*, *buwaldır* 'hoar-frost'; Oyr. *buu*; Chuv. *рѳов*." (EDAL: 378).

Yılığlık: "İlklık" (DLT III: 51; EDPT: 927). İsiglik: "Sıcaklık" (DLT I: 152; EDPT: 247). *İsig kün*: "Sıcak gün" (DLT I: 72; EDPT: 246). *Emik kün*: "İlık kün. Soğuktan sonra ısınan ve sıcaklığı artmayan şeye de 'emik' denir." (DLT I: 72; EDPT: 159). *PTurk.* "jili-g warm: OTurk. *jiliş* (OUygh.); Karakh. *jiliş*, *iliş* (MK); Tur. *ılık*; Gag. *ilî*; Az. *ilîG* 'warmish'; Turkm. *jili*; Sal. *jili*; MTurk. *iliq*, *jiliq* (Abush., Бop. Бад.); Uzb. *iliq*; Uygh. *ilman*; Krm. *jili*; Tat. *şili*; Bashk. *jili*; Kirgh. *şiluu*; Kaz. *şili*; KBalk. *şili* KKalp. *şilli*; Kum. *jili*; Nogh. *jili*; SUygh. *iliş*; Khak. *çiliş*, Shr. *çili* (v.); Oyr. *dilu*; Tv. *çiliş*, Tof. *çiliş*, Yak. *şilās*; Dolg. *hīlās*." (ERAL: 480). *PTurk.* "işig / *isig 1 hot 2 warm: OTurk. *isig* 1 (OUygh.); Karakh. *isig* 1 (MK, KB); Tur. *şizak* 1; Az. *isti* 2; Turkm. *issî* 1; Sal. *hissî* 2; Khal. *hissî*, *hisk* 1; MTurk. *isti* 2 (Pav. C.), *işiy* (Бop. Бад., Abush.); Uygh. *issiq* 1; Krm. *issi* 1, 2 (HK), *şizaq* 2 (K), *işit* (K) 'to warm'; Tat. *esse* 1; Kirgh. *işiq* 1, *işî* 'heat, hot wind'; Kaz. *İssî*." (EDAL: 316).

Kuyaş: "Koyu sıcak. Güneşin şiddetle vurması" (DLT III: 172; EDPT: 679). Kölik: "Gölge" (DLT I: 409; EDPT: 717; KBS- I: 378-379). *Köşiklik yer*: "Gölgelik yer" (DLT I: 509; EDPT: 753) ~ *Köliklik yer*: "Gölgelik yer" (DLT I: 510; EDPT: 718). Kölige: "Koyu gölge" (DLT I: 448; III: 174; EDPT: 718). Köşige: "Zayıf gölge, gölgemsi" (DLT I: 448; III: 174; EDPT: 753). Er künge köşündi: "Adam güneşten gölgeye çekildi." (DLT II: 157). Er künge köşündi: "The man shaded himself (*tazallala*) from the sun"; also used when a man hides himself (*tawārā*) from somebody." Köşin-: *hapax legomenon* bir veridir (EDPT: 754). *PTurk.* "köl- 1 shadow 2 to shadow: OTurk. *kölü*- (OUygh.) 2; Karakh. *kölik* (MK) 1; Tur. *gölge*, *kölge* (dial.); Gag. *gölge* 1; Az. *kölgä* 1; Turkm. *kölge* 1; MTurk. *kölege* (Abush.); Uzb. *külke*, *küleke* 1; Uygh. *köleñge*, *köliçe* 1; Tat. *küleçe* 1; Bashk. *küleçe* 1; Kirgh. *kölökö* 1; KKalp. *köleñke* 1; Nogh. *köletke* 1; Khak. *köle*- 2, *kölek* 1; Oyr. *kölö*- 2, *kölönö* 2; Tv. *xöleçe* 1; Tof. *xöleçe* 1; Yak. *külük* 1; Dolg. *külük*." (EDAL: 835). DLT'de *köşige*/ *köliçe*/ *köşik* ve *kölik* sözcükleri arasında bir nöbetleşme söz konusudur (Nalbant 2008: 40 vd). *PTurk.* "Köl- 1 screen, covering 2 to screen, obstruct light 3 shadow: OTurk. *köşige* (OUygh.) 3; Karakh. *köşi*- (MK) 2, *köşik* (MK) 1, *köşige* (MK) 3; Uygh. *köşüke* 1; Kirgh. *köşögö* 1; Khak. *közeñe* 1; Shr. *közeñe* 1; Tv. *közeñe*" The root tends to merge with PT **köl*- 'to shiver (of cold), freeze' (see VEWT 294), as well as with **köli*- 'shadow' - but they should be probably kept apart. Turk. > MMong. *köşi*-, *köşige*, *köşge* (TMN 1, 481, Шепбaк 1997, 128, Clark 1980, 41) > Evk. *kuçi*-, *kuçiger* (Doerfer MT 125) (EDAL: 538).

Açuk kök: "Bulutsuz gök" (DLT I: 64). *Açuk kök*: "A cloudless (*mushiya*) sky." (EDPT: 22).

Kün kışdı: "Güneş göğün ortasından çekilirse böyle denir." (DLT III: 182; EDPT: 670).

Ayas kök: "Açık hava, açık gök" (DLT I: 123). *Aya:s* (?aya:z): "Briggnt, cloudless' Ayas kök: "A bright sky." (EDPT: 276; TDES-I: 26; KBS-I: 92). *PTurk.* "aânar clear sky; frost: OTurk. *ajaz* (OUygh.); Karakh. *ajaz* (MK); Tur. *ajaz*; Gag. *ajaz*; Az. *ajaz*; Turkm. *ajaz*; Khal. *hajāz*; MTurk. *ajaz* (Sangl.), *ajaz*, *ajaz* (CCum.); Uzb. *ajaz*; Uygh. *ajaz*; Krm. *ajaz*/s; Tat. *ajaz*; Bashk. *ajağ*; Kirgh. *ajaz*; Kaz. *ajaz*; KBalk. *ajaz*; Kum. *ajaz*; Nogh. *ajaz*; SUygh. *ajaz*; Khak. *ajaz*; Shr. *ajaz*; Oyr. *ajaz*; *ajiz* (dial.); Tv. *ajaz*; Chuv. *ojar*." (EDAL: 1025).

Yerin Özellikleri

Yer: "Yer" (DLT III: 142; yé:r: place EDPT: 954). *PTurk.* "jēr earth, land: OTurk. *jer* (Orkh., Yen., OUygh.); Karakh. *jēr* (MK), *jēr* (KB); Tur. *jer*; Gag. *jeř*; Az. *jer*; Turkm. *jer*; Sal. *jer*; Khal. *jer*; MTurk. *jēr* (MA); Uzb. *jer*; Uygh. *jār*; Krm. *jer*; Tat. *şir*; Bashk. *jer*; Kirgh. *şer*; Kaz. *žer*; KBalk. *žer*; KKalp. *žer*; Kum. *jer*; Nogh. *jer*; SUygh. *jer*; Khak. *çir*; Shr. *çer* (R.); Oyr. *d'er*; Tv. *çer*; Tof. *çer*; Chuv. *şer*; Yak. *sir*; Dolg. *hir*." (EDAL: 1008). Yagız: "Yağız, kızıl

ile kara arası renk. Buna benzetilerek yeryüzüne ‘*yagız yér*’ denir.” (DLT III: 10; EDPT: brown: 909, place: 954). *Turk.* “*jāgīr brown: OTurk. *jayız* (OUygh.); Karakh. *jayız* (MK); Tur. *jayız, jāız*; Gag. *jāz*; Turkm. *jayız*; MTurk. *jayız* (AH), *jowuz* (Ettuhf.); Kum. *jawuz*; Chuv. *šīr(ь)*.” (EDAL: 875). *Yér sagırsı*: “Yeryüzü, yer yaygısı” (DLT I: 422; EDPT: 815). *PTurk.* “*sagı 1 croup skin, shagreen 2 back of horse: Karakh. *sayrı* 1 (MK); Tur. *sāri, sayrı* 1, 2; Az. *sayrı* 2; Turkm. *saGrı* 1, 2; MTurk. *sayrı* (AH, IM) 2, *sayrı* (Pav. C.) 1, 2; Uzb. *sayrı* 1, 2; Uygh. *sayra* 1, 2; Tat. *sawrı* 2; Bashk. *hawır*; Kirgh. *söru* 1, 2; Kaz. *sawır* 2; KKalp. *sawrı* 2, *sawır* 1; Kum. *savru, sawrı* 2; Nogh. *sawır* 2; SUygh. *sayır*; Oyr. *sūru, sūrī*; Chuv. *səran* ‘worked leather of bovines.’ (EDAL: 1272). Kırtış: “Gerek insanın ve gerek başkasının yüzünün rengi. Yer yüzüne ‘*yer kırtış*’ denir. Herhangi bir yüze ve yaygıya ‘*kırtış*’ denmez.” (DLT I: 461; EDPT: 649). *PTurk.* “*Kırtıl 1 surface 2 bark, upper layer: OTurk. *qırtış* 1 (OUygh.); Karakh. *qırtış* 1 (MK); Tur. *kırtış* (dial.) 2; MTurk. *qırtış* (Houts.) 2; Tat. *qırtış* 2; Bashk. *qırtış* 2; Kirgh. *qırtış* 2; Kaz. *qırtış* 2; KKalp. *qırtış* 2; Kum. *qırtış* 2; Nogh. *qırtış* 2; Oyr. *qırtış* 1; Tv. *qırtış*.” (EDAL: 827). *Tengri ol yeriğ yaratgan*: “Yeri yaratan Tanrıdır.” (DLT III: 52).

Yafa yér: “Kuytu yer” (DLT III: 24). “Oğuzlarca sıcak yere ‘*yafa yér*’ denir.” (DLT III: 27). *Yafa yér*: ~ *Yawa yér*: “A warm place. I have already explained that -w- alternates w. -v-.” (EDPT: 872).

Yélinğ: “Yeli çok olan yer.” (DLT III: 373). *Yélinğ*: (EDPT: 930).

Yağmurçıl yér: “Yağmuru çok olan yer. Bu bir kuraldır. Herhangi bir şey bir nesne üzerine çok devam ederse, ardı kesilmeden sürerse, o isme ‘*çil*’ getirilir. Bu şekilde elde edilmiş olan kilime sıfat olur. Nitekim ‘*tüpçil yér*’ denir; ‘*tüpi/ tipi*’ anlamıdır. Buna ‘*çil*’ getirilince çokluğun vasfı olmuştur.” (DLT III: 56). *Yağmurçıl yér*: “A place whene there is much rain.” Yağmurçıl, *hapax legomenon* bir veridir (EDPT: 904). *-çil/-çil* ekleri tekrarlama ve alışkanlık bildiren sıfatlar yapın eklerdir.

Kurugluk: “Kuruluk” (DLT I: 503; EDPT: 657). *Yér kurgadı*: “Yer yağmurun azlığından kurudu.” (DLT III: 290; EDPT: 655). *Yér kurgırdı*: “Yer kurudu. Yaşlıgın azlığı dolayısıyla her kuruyan şey için de böyle denir.” (DLT II: 193). *kurğır-* (?*kurğar-*): *hapax legomenon* bir veridir (EDPT: 656). *Yér kurgattı*: “Yer kurakladı. Yerde yarıklar meydana geldi. Yaşlıgın azlığı yüzünden kıtlık oldu. Aslı ‘*kurgadhti*’dir, idgam olunmuştur.” (DLT II: 338). *Yér kurgattı*: “The ground began to dry out and parched for lack of moisture; the original form was ‘*kurğa:dti*: but it was assimilated.” *Kurğa:d-*: *hapax legomenon* bir veridir (EDPT: 655).

Yér kurup topraşdı: “Yer kuruyarak tozlaştı, toz olayazdı. Yağmurun azlığından yer kurudu, öyle ki yerden tozlar yükseleyazdı.” (DLT II: 206). *Yér kurup topraşdı*: “The ground dried (*yabisat*) for lack of rain until dust (*al-habā*) almost rose from it.” *Topraş-*, *hapax legomenon* bir veridir (EDPT: 445). *Yér tozgrdı*: “Yer tozardı, yerden toz kalkacak gibi oldu.” (DLT II: 178). *Yér tozgrdı*: “The ground was almost dusty.” *Tozğır-*, *hapax legomenon* bir veridir (EDPT: 574).

Kadır yér: “Kar ve kışı çok olan yerler.” (DLT I: 364). *Kadır yér*: “A difficult place, that is one the mountains where there is much snow and ice.” (EDPT: 603).

Yaruk yér: “Aydınlık yer.” (DLT III: 15; EDPT: 962-963). *Tünerik yér*: “Karanlık yer.” (DLT I: 488). *Tünerik yér*: “Any dark place” (EDPT: 525). *Tünerdi yér*: “Yer karanlık oldu, karardı. Zaman için de böyle denir.” (DLT II: 86). *Tünerdi yér*: “The place was dark” (EDPT: 524).

Bulut, Gök Gürlemesi ve Şimşek

Bulut: "Bulut. 'Kara bulut, ak bulut' denir." (DLT I: 354). Bulut: "Cloud. 'Kara bulut: A black cloud', ak bulut: a rain cloud." (EDPT: 333; TDES-I: 63). Bu: "Buğ, buhar, buğu" (DLT III: 206; EDPT: 292). T. Gülensoy *bū* 'buhar, buğu' + *lu+t* şeklinde kelimenin etimolojisini yapmıştır (KBS-I: 182). Doerfer ise aynı konuda şu açıklamayı getirmiştir: *PTu*. "pilit 'cloud' on the basis of Yakut *bilit* and Altay-Tu. *bulut* - although the oldest attested Tu. Form is *bulit* (Clouston 1972-333) Yakut *bilit* and Altay - Tu *bulut* turn out to be simple assimilations of *bulit* one of which is regressive, the other progressive." (Doerfer 1975: 5). *PTurk*. "*bulut (*bulit) cloud: Karakh. *bulut* (MK); Tur. *bulut*; Gag. *bulut*; Az. *bulut*; Turkm. *bulut*; Sal. *bu(:)lit*; Khal. *bulit*; MTurk. *bulut* (MA); Uzb. *bulut*; Uygh. *bulut*; Krm. *bulut*; Tat. *bolit*; Bashk. *bolot*; Kirgh. *bulut*; Kaz. *bult*; KBalk. *bulut*; KKalp. *bult*; Kum. *bulut*; Nogh. *bulit*; SUygh. *pilit*; Khak. *pulut*; Shr. *pulut*; Oyr. *bulut*; Tv. *bulut*; Tof. *bulut*; Chuv. *pəoləwət* 'sky, cloud'; Yak. *bilit*; Dolg. *bilit*." (EDAL: 382).

Bulut ördi: "Bulut belirdi" (DLT I: 173). *Bulut ördi*: "The cloud rose" (EDPT: 195). *Bulut agdı*: "Bulut belirdi." (DLT I: 173; EDPT: 77). *Tenğri bulut agıttı*: "Tanrı bulut belirtti." (DLT I: 212; EDPT: 81).

Kök bulutlandı: "Gök bulutlandı" (DLT II: 264). *Kök bulutlandı*: "The sky was cloud." (EDPT: 335).

Kök yörgek boldı: "Gök örtüldü, gök kara dumanla örtüldü." (DLT II: 289). *Kök yörgek boldı* ~ *Kök börkek boldı*: "The sky poured down rain." *Börkek*, *hapax legomenon* bir veridir (EDPT: 363).

Bulut göküğ köşitti: "Bulut göğü örttü" (DLT II: 307). *Bulut göküğ köşitti*: "The cloud covered (or blocked out, *satara*) the sky'. Also used of anything that covers (or blocks out) anything." (EDPT: 753).

Kök pürkürdi: "Gök bulutlarla örtüldü, büründü." (DLT II: 170). *Kök (b)pürkürdi*: "The heavens poured down rain." (EDPT: 363).

Kök örtüldi: "Gök kapandı, bulutlandı." (DLT I: 244). *Kök örtüldi*: "The sky was overcast (*tağayyamať*); *wa aşluhu kull řay' sutira tahta'l-řay'* 'basically (it is used of) anything that is concealed under something else." (EDPT: 209). *Kök tundı*: "Gök kapandı, bulutlandı" (DLT II: 27; EDPT: -).

Bulut bognaklandı: "Bulut parça parça oldu" (DLT II: 274). *Bulut bognaklandı*: "The clouds broke up." *Bognaklan-*: *hapax legomenon* bir veridir (EDPT: 317).

Bulut soyuldu: "Bulut açıldı, dağıldı" (DLT III: 190). *Bulut soyuldu*: "The clouds were swept away" (EDPT: 859).

Kök açıldı: "Gök yüzü açıldı" (DLT I: 194). *Kök açıldı*: "The thing opened or 'the sky cleared." (EDPT: 26).

Bulut örlendi: "Güneş indikten sonra bulutların kızardığı zaman" (DLT I: 251, 257). *Bulut örlendi*: "The cloud rose" (EDPT: 230).

Bulut kökredi: "Bulut kükredi" (DLT III: 282). *Bulut kökredi*: "The cloud thendered (*ra'ada*); also used metaph, for tehe shouts of warriors on ten battlefield." (EDPT: 713). *Kök kürlendi*: "Gök gürlendi" (DLT II: 252). *Kök kürlendi*: "It thundered" (EDPT: 745). *Bulut kamuğ kökreşdi*: "Bulutlar bütün gürlendi, kükredi." (DLT II: 222). *Bulut kamuğ kökreşdi*: "The clouds all thundered (*ra'adat*) together." (EDPT: 713).

Yaşın: "Şimşek." (DLT III: 22, 319). Yaşın: "Lightning" (EDPT: 979; KBS-II: 1085). *Tenğri yaşın yaşnattı*: "Tanrı şimşek çaktırdı. Bir adam kılıcı parlatırsa yine böyle denir. Herhangi bir şey parlar ve yalabırsa yine böyle denir." (DLT II: 356). *Tenğri yaşın yaşnattı*:

“God made the lightning flash’ (*alma’a’l-barq*); also used of a men when he polished (*alma’a*) a sword or anything that has a bright surface or high polist (*barik wa talā’lu.*” (EDPT: 979). *PTurk.* “*jal(è)- 1 to blaze, flame 2 lightning: OTurk. *jašu-* 1, *jašin* 2 (OUygh.); Karakh. *jašu-* 1, *jašin* 2 (MK); MTurk. *jašin* 2 (AH), *jašiq* ‘sun’ (R.); Uzb. *jašin* 2; Tat. *jēšen* 2; Bashk. *jāšen* 2; Kum. *jašin* 2; Nogh. *jašin* 2; Khak. *cažin* 2; Shr. *cažin* 2; Oyr. *jažin*, *dāžin* 2; Chuv. *sis-* 1, *sižəm*” (EDAL: 1519). *PTurk.* “*jal- 1 to burn, blaze 2 flame: OTurk. *jal-* 1 (OUygh.), *jalın* 2 (OUygh.); Karakh. *jal-* 1 (MK), *jalın* 2 (MK); Tur. *jalın* 2; Gag. *jalın* 2; Turkm. *jalın* 2; MTurk. *jalın* 2 (Bop. Бад.); Uzb. *jalın* 2 (dial.); Krm. *jalın* 2; Kirgh. *žalın* 2; Kaz. *žalın* 2; KKalp. *žalın* 2; Kum. *jalın* 2; Nogh. *jalın* 2; SUygh. *jalın* 2; Khak. *çalın* 2; Oyr. *jalın*, *đalın* 2; Tv. *çalın* 2; Chuv. *æołəm* 2. Turk. **jaltır-* ‘to flash, blazed’ (ЭТЯ 4, 94) > Mong. *iltira-* id.; **jaltırım* (ЭТЯ 4, 281) ‘lightning’ > Mong. *Jildurum.*” (EDAL: 1541). Buna göre **jal-* ‘blaze/ parlamak’ ile **jalın* ‘lightning/ şimşek’ arasındaki ilgi açık durumdadır.

Yaşınluğ bulut: “Şimşekli bulut” (DLT III: 50). *Yaşınluğ bulut:* “A thunder-cloud” *Yaşınluğ, hapax legomenon* bir veridir (EDPT: 979).

Yaşın yaşnadı: “Şimşek çaktı. Parlak leğen gibi, ayna gibi şeylerin parlaması da böyledir.” (DLT III: 310). *Yaşın yaşnadı:* “The lightning flased” (EDPT: 979).

‘Şimşek’ sözcüğünün Türkçedeki varlığı hakkında çeşitli çalışmalar yapılmış olmasına rağmen (Karaağaç 1991: 90-92; Eren 1999: 835-843; Karaağaç 2000: 43-50; Özkan 2007: 1345-1354; Topçu 2012: 1-8; TDES-II: 386-387; KBS-II: 845) sözcüğün gerek etimolojisi gerekse bu etimolojinin delilleri hakkında görüş birliği bulunmamaktadır. Kanaatimizce ‘şimşek’ sözcüğünün çözümlenmesindeki ‘çeş- ~ şeş-’ veya uzama anlamındaki ‘süj-’ fiilleriyle bir ilgisi bulunmamaktadır. Bu sözcüğün Oğuz sahasında Anadolu Türkçesi ile sınırlı kaldığı anlaşılıyor. Şimşek sözcüğün kökenini değerlendirirken eski ve ağızlardaki biçimleri göz önüne almak gerekmektedir. Dolayısıyla sözcüğün aslını Oğuzcada ve Anadolu sahasında aramamız gerekiyor. Arapça ‘ışın’ anlamına gelen ‘şu’a’ sözü ile, ‘alev, ateş alevi’ anlamlarına gelen ‘şu’le’ sözcükleri ile Türkçe ‘şimşek’ sözü arasında doğrudan bir ilgi bulunduğunu ifade etmek kolay gözükmemiştir. ‘Şimşek’ sözcüğünün eşanlamlısı olan ‘yaşın, (y-)ıldırım, yalabık/ yaldırık’ sözcükleri ‘parlamak, ışıldamak’ anlamlarına gelen sözcüklerden oluşmuştur (Özkan 2003: 168-170; Atay 2006: 15-17; Gedikli 2011: 52-65). Bu bakımdan ‘şimşek’ sözcüğünün kökenini ‘parlamak, ışıldamak’ anlamlarında aramak gerekiyor. Dede Korkut Hikâyeleri ve özellikle Batı Anadolu ağızlarında ‘şılak’ sözcüğü ‘parlak, ışıltılı’ (Eren 1993: 34-35; Gedikli 2011: 60-61) anlamında olup kanaatimizce ‘şimşek’ sözcüğünün kökenidir. Türkçede ‘ışt-, ışıık, ışııl, ışıın’ gibi sözcükler öz Türkçe sözcüklerdir (KBS-I: 421-422). ‘Şılak’ sözcüğü ‘şim’ abartma edatı olarak ‘şımşılak’ şekline ulaşmıştır. Abartma edatlarının çoğunlukla kendi başlarına bir anlamı olmamakla beraber, bunların yapılışında kesin olmayan kuralları vardır (DLT I: 328-329). *Şim süçük:* “Tapatlı, pek tatlı. Oğuzca.” (DLT I: 338). ‘Parlak, ışıltılı’ anlamındaki ‘şılak’ sözcüğüne ‘şim’ abartma edatı kurula uygundur. Ali Berat Alptekin, bir çalışmada Türk masal ve halk hikâyelerinde ‘şamşırak taşı ~ şımşırak’ hakkında bilgiler vermiştir (Alptekin 2012: 35-48). Buna göre sözcüğün gelişimi *şılak* > *şımşılak* > *şımşak* > *şimşek* şeklindedir. ‘Şimşek’ sözcüğünün oluşum süresinde, Oğuz Türkleri, sözcük türetme ve mevcut sözcükleri telâffuzda tutucu olmadıklarından -il- sesinin düşmesi gayet doğaldır. Kâşgarlı şu örnekleri veriyor: Top: “Topuk’ kelimesinin kısaltılmışıdır.” (DLT III: 119; EDPT: 437). Çıp: “Her ince ve yumuşak dal. Bu kelime ‘çıbık’ sözünden kısaltılmıştır. Nasıl ki ‘top’ sözü ‘topık’tan kısaltılmıştır.” (DLT I: 318). Çıp, *hapax legomenon bir veridir* (EDPT: 320). Kur: “Kuru. Oğuzca. Bu kelime ‘kuruğ’ kelimesinin kısaltılmışıdır.” (DLT III: 122; ku:r: EDPT: 642). Kulaç: “Bunun aslı ‘kol aç’tır. (DLT I: 358; EDPT: 618). Uvutlandı: “Er uvutlandı: Adam utandı. Oğuzlar ‘utandı’ derler, birkaç harfi birden atarlar.” (DLT III: 291; EDPT: 8). Öngdün: “Öndün. Oğuzlar ‘harfi ile ‘harfini atarak ‘öng’ derler. Bu, Oğuzlar için bir

kuraldır.” (DLT I: 115; EDPT: 178). Kurugün: “Kurşun. Oğuzlar bu kelimedden bir takım harfleri atarak ‘*kuşun*’ derler.” (DLT I: 513). Yasgaç: “Yasdıgaç, hamur tahtası. Aslı ‘*yassı yığaç*’tır, ‘*yassı ağaç*’ demektir.” (DLT III: 38; EDPT: 975). Karaçay-Malkar Türkçesinde Yıldırım Tanrısı ve aynı zamanda ‘*yıldırım*’ anlamında bulunan ‘*şibila*’ (Tavkul 2000: 364) sözcüğünün ‘*şila*’ ve buradan geldiğini zannettiğimiz ‘*şimşek*’ kelimesiyle ilişkisi olması mümkündür. Sonuçta ‘*şimşek*’ sözcüğünün etimolojisinin ‘*şılak*’ sözcüğüne bağlı olduğu yönündeki kanaatimizin etraflı bir şekilde ele alınması ve sistemleştirilmesi kabildir.

“Ağdı bulut kökreyü
Yamur tolı sekriyü
Kalık anı ügriye
Kança barır belgüsüz”

“Bulut kükreyerek yükseldi, yağmur, dolu koşuşur onu hava sürüyor nereye gideceği belli değil.” ‘Bulut, şimşek çakarak, yükseldi; yağmur ve dolu dökülüyor, hava onu toplayıp sürüyor, ne tarafa gideceği bilinmez.’ (DLT I: 354).

“Ay kopup ewlenüp
Ak bulut örlenüp
Bir bir üze öklünüp
Saçlup suu enğreşür”

“Ay çıkıp ağullanır, ak bulutlar belirir, birbiri üzerine yığılır, suyunu saçarak inler. Ay doğup etrafını hâleler çevirdiği zaman bulutlar yükselir, toplanır, gürültü ile yeryüzüne sularını döker. Ay ağullandığı zaman Türkler, yağmur yağacak diye uğur bilirler.” (DLT I: 258). “*Tünle bulut örtense evlük urı keldürmişçe bolur. Tanğda bulut örtense evge yağı kirmişe bolur.* Akşamleyin bulut kızarırsa, kadın erkek çocuk doğurmuş gibi olur. Tanlayın bulut kızarırsa eve düşman girmişe benzer. Türkler, sabahleyin bulutun kızarmasını uğur saymazlar.” (DLT I: 251).

Yağmur, Kar ve Dolu

Yagmur ~ Yamgur: “Yağmur” (DLT III: 38). “Yagmur ~ Yamgur: “Rain” (EDPT: 903; TDES-II: 439; KBS-II: 1031). Semâ: “Arapça da yağmura da buluta da ‘*semâ*’ denir.” (DLT I: 73) yani ‘*yağmur*’a ‘*gök*’ dahi denir.” (DLT I: 128). ‘*Yağmur*’ kelimesinin Türk lehçelerinde olan türlü ses değişimleri şu şekildedir: *PTürk*. “*jag- 1 to rain 2 rain: OTürk. *jaɣ-1* (Orkh.), *jaɣmur 2* (OUygh.); Karakh. *jaɣ- 1* (MK, KB); Tur. *jā- 1, jāmur 2*; Gag. *jā- 1, jāmur 2*; Az. *jaɣ- 1, jaɣmur, jaɣış, jaɣın 2*; Turkm. *jaɣ- 1, jaɣmır, jaɣış, jaɣın 2*; Sal. *jaɣ- 1, jaɣmur 2*; Khal. *jaɣ- 1*; MTürk. *jaɣ- 1, jaɣmur / jamɣur 2* (Pav. C., AH, Ettuhf., MA), *jaɣın 2* (Pav. C.); Uzb. *jɔɣ- 1, jɔmɣır, jɔɣın 2*; Uygh. *jaɣ- 1, jamɣu(r), jaɣmur, jeɣın 2*; Krm. *jaɣmur 2*; Tat. *jaw- 1, jaɣɣır, jawım 2*; Bashk. *jaw- 1, jamɣır, jawun 2*; Kirgh. *žā-, žau- 1, žamɣır, žān 2*; Kaz. *žaw- 1, žaɣbır, žawın 2*; KBalk. *žawun, žaɣur, KKalp. žaw- 1, žawın, žamɣır 2*; Kum. *jaw- 1, jaɣɣur, jaɣur, jawın / jawun 2*; Nogh. *jaw- 1, jamɣır, SUygh. jaɣ- 1, jaɣmır, Khak. čaɣ- 1, naɣmır 2*; Shr. *čaɣ-, čā- 1, naɣbır, namır 2*; Oyr. *jā-, dā- 1, d’naɣmır, d’āš 2*; Tv. *čaɣ- 1, čā’s 2*; Tof. *čaɣ- 1, šomɣır 2*; Yak. *samır 2*; Dolg. *hamır.*” (EDAL: 1146).

Tenğri yagmur yagıttı: “Tanrı yağmur yağdırdı.” (DLT II: 316). *Tenğri ol yağmur yagıtgan*: “Yağmur yağdıran Tanrıdır.” (DLT III: 53; EDPT: 899). *Tenğri yagmur yagıttı*: “Tanrı yağmur yağdırdı.” (DLT III: 95; EDPT: 900). *Yagmur yagdı*: “Yağmur yağdı.” (DLT III: 60; EDPT: 896). *Yagmur tamşurdu*: “Yağmur sepeledi.” (DLT II: 175; EDPT: 504). *Yagmur yelpirdi*: “Yağmur yeri ıslattı.” (DLT III: 93). *Yélpir-*, *hapax legomenon* bir veridir (EDPT: 920). *Yagmur yeriğ yelpetti*: “Yağmur çisentisi yer yüzünü ıslattı.” (DLT II: 352). *Yélpit-*, *hapax legomenon* bir veridir (EDPT: 920).

İrkin yağmur: “Günlerce süren yağmur” (DLT I: 108; EDPT: 225). Şar şar: “Yağmurun sağnak halinde yağmasından çıkan ses, herhangi bir akarın çıkardığı ses. Bu kelime de ش harfi ح den çevrilmiştir” (DLT I: 324; EDPT: 868). *Yağmur tındı*: “Yağmur dindi.” (DLT II: 28). “The rain ceased” (EDPT: 514).

Kar: “Kar” (DLT III: 148; EDPT: 641; KBS-I: 462). *Tenğri kar karlattı*: “Tanrı kar yağdırdı.” (DLT II: 347; EDPT: 659). *PTürk*. “*Kiâr snow: OTürk. *qar* (Orkh., Yenıs., OUygh.); Karakh. *qar* (MK, KB); Tur. *kar*; Gag. *qār*; Az. *gar*; Turkm. *Gār*; MTürk. *qar* (Sangl., Qutb., Houts.); Uzb. *qar*; Uygh. *qar*, *qaa*; Tat. *qar*; Bashk. *qar*; Kirgh. *qar*; Kaz. *qar*; KBalk. *qar*; KKalp. *qar*; Kum. *qar*; Nogh. *qar*; Khak. *xar*; Shr. *qar*; Oyr. *qar*; Tv. *xar*; Tof. *xar*; Chuv. *qor*; Yak. *xār*; Dolg. *kār*.” (EDAL: 799). *Karlamak*: “Karlamak” (DLT I: 463; III: 298; EDPT: 659). *Karlanmak*: “Karlanmak, kar yağmak.” (DLT III: 197; EDPT: 659). *Bulut karladı*: “Bulut karladı.” (DLT III: 319). *Kar kuzgırdı*: “Kar sağanak halinde uçarak geldi.” (DLT II: 193; EDPT: 683).

Tüpi: “Tipi” (DLT III: 216; EDPT: 436; TDES-II: 408; KBS-II: 899). *PTürk*. “*tüpi 1 high wind 2 dust-storm, storm (1 вьюга 2 пылевая буря); Karakh. *tüpi* 1 (MK); Tur. *tipi* 2; Uzb. (dial.) *dübüläj* 2; KKalp. *dübelej* 2; Tv. *düvü* 2; Tof. *töp’ö* 2; Yak. *tibi* 1, *tip-* ‘to blow’; Dolg. *tibi* 1, *tip-* ‘to blow (of a snowstorm).’ (EDAL: 1445). *Art başı talgırdı*: “Dağ başında tipi koptu.” (DLT II: 179). *Tüpi kanğ karladı*: “Tipi karladı; tipi, ses çıkartarak, oğuldiyerek kar getirdi.” (DLT III: 324; EDPT: 659). *Tüpi yıgaçğ axtardı*: “Tipi ağacı devirdi.” (DLT I: 219). *Talgağ*: “İnsanı öldürecek derecede şiddetli olan tipi. *Tağ üze talgağ boldı*: Dağda tipi koptu.” (DLT II: 288; EDPT: 496). *Yülki yutıktı*: “Yülki ve davar kardan öldü.” (DLT III: 76; EDPT: 888). *Kadh*: “İnsan öldüren bora, tipi. Bu sözden alınarak ‘*kath boldı*’ denir ki, ‘*tipi oldu*’ demektir. Bu ancak yaz ve kış dağlarda, kışın ovalarda olur.” (DLT II: 223; III: 147; EDPT: 593). *Er kadhtı*: “Adam tipiden öldü.” (DLT III: 440). *PTürk*. “*Kad wind, whirlwind: Karakh. *qađ* (MK); Tur. *kaj* ‘rainy weather’; Turkm. *Gaj*; MTürk. *qaj* (AH, Pav. C., Abush.); Kirgh. *qajı-* ‘to be frozen’; Khak. *xas*; Tv. *xat*, *xadı-* ‘to be frozen’; Tof. *qat*; Yak. *xatā-* ‘to be cold in spring.’ (EDAL: 771).

“*Keldi esin esneyü*
Kadhka tükel üsneyü
Kirdi budun kasnayu
Kara bulut kökreşür”

“Esinti eserek geldi; bu, büsbütün kar tipisine benziyordu. Halk titreşerek girdi, kara bulut kökreşir.” ‘Baharı anlatarak diyor ki: Rüzgar eserek geldi; bu, kar tipisine benziyordu. Halk soğuktan titreşti ve siyah bulut kökredi.’ (DLT II: 223; III: 147).

Tuman: “Duman, sis” (DLT I: 414; EDPT: 507). *Pus*: “Pus. *Kök pus boldı*: “Gök puslandı” (DLT III: 124). *Kök pus boldı*: “The sky became overcast with mist and the like.” (EDPT: 370). “*Kök pusardı*: Gök pusardı, duman koptu.” (DLT II: 78; EDPT: 370). *PTürk*. “*bus steam, fog: Karakh. *bus* (MK); Tur. *pus*; MTürk. *bus* (Ettuhf., CCum.); Uygh. *bus* (dial.); Bashk. *boş*; Kum. *pus*; Nogh. *pus*; Shr. *pus*; Tv. *bus*; Tof. *bus*; Chuv. *рѡс*.” (EDAL: 957).

Tuyuk: “Tuyuk kün: Sisli, puslu gün” (DLT III: 167). *Tuyuk kün*: “A rainy, foggy (*dacn wa dabāb*) day.” (EDPT: 568).

Emir: “Kırağı, sis. Oğuzca.” (DLT I: 54; EDPT: 162).

Kırağı: “Kırağı. Soğuk gecelerde gökten düşer.” (DLT I: 446; EDPT: 656; KBS-I: 510). *PTürk*. “*Kır- 1 hoar-frost 2 thin snow: OTürk. *qırayu* 1 (OUygh.); Karakh. *qırayu* 1 (MK); Tur. *kırayu* 1; Gag. *qrā* 1; Az. *qırow* 1; Turkm. *qıraw* 1, *qırpaq* 2; Khal. *qıraw* 1; MTürk. *qıraw* (Бор. Бад., Abush.), *qırau*, *qırayu* (Pav. C.) 1; Uzb. *qırw* 1; Uygh. *qija*, *qira*, *qiro* 1; Krm. *qıraw*, *qoruw* 1; Tat. *qıraw* 1, *qırpaq* 2; Bashk. *qıraw* 1, *qırpaq* 2; Kirgh. *qırō* 1; Kaz.

qiraw 1, *qırpaq* 2; KBalk. *qrau* 1, *qırpaq* 2; KKalp. *qiraw* 1; Kum. *qiraw* 1, *qırpaq* 2; Nogh. *qiraw* 1, *qırpaq* 2; Khak. *xro* 1, *xırbix* 2; Shr. *qirā* 1; Oyr. *quru* 1; Tv. *xırā* 1; Chuv. *xərbəx* 2; Yak. *kırja* 1, *kırpax*, *kırpaj* 2; Dolg. *kırja*.” (EDAL: 793).

Tolu: “Gökten yağan dolu, tolu.” (DLT III: 233; EDPT: 491; KBS-II: 907). *PTürk*. “*dolu hail: OTürk. *tolı* (OUygh.); Karakh. *tolı* (MK, KB); Tur. *dolu*; Gag. *tolu*; Az. *dolu*; Turkm. *dolı*, (A-E) *döli*; Khal. *töli*; MTürk. *tolı* (MA), *tolu* (Sangl., Pav. C.); Uzb. *duli*; Uygh. *tolı* (dial.); Kaz. *dolı* (dial.); Khak. *toŋ-dol* (*toŋ*- ‘frozen’); Tv. *dolu*; Yak. *tolon*; Dolg. *tolot*.” (EDAL: 400).

Yıl köken?: “Ebemkuşağı, yeşilkuşak” (DLT I: 415; *rainbow*. EDPT: 712).

Sarkım: “Soğuk günlerde kar gibi yağan çiğ.” (DLT I: 485). Sarkım, *hapax legomenon* bir veridir (EDPT: 849).

Yandak çeker: “Havadan çiğ gibi yağın kudret helvası.” (DLT III: 44; EDPT: 947).

Sel ve Heyelan

Akın: “Sel. *Munduz akın*: “Ansızın gelen sel” (DLT I: 77, 458; EDPT: 87). *Munduz akın*: “*Al-ati minā'l-sayl*, ‘a stream in flood.’” (EDPT: 768). *Tenğri akın akıttı*: “Tanrı sel akıttı” (DLT I: 212).

“*Koydı bulut yağmurn
Kerip tutar ak torın
Kırka kodhdı ol karın
Akın akar enğreşür*”

“Bulut yağmurunu koyuverdi; o, ak ağını gererek tutar. Karını kırlara koydu. Sel inleyerek akar.” ‘Bulut yağmurunu döktü. Havaya ağını gerdi-bu, bulut demektir- bulut karını dağlara bıraktı, dağlardan inleyerek, oğuldayarak sel akıyor.’ (DLT III: 39).

Erküz suw: “İlkbahara doğru karların ve buzların erimesinden hasil olan su.” (DLT I: 96). *Erküz* ~ *ergüz*. *Ergüz*, *hapax legomenon* bir veridir (EDPT: 226).

Suw arıktın kardı: “Su arktan taşı. Kışın ırmaktan su taşı. Bu, su ve kar donarak ırmağın suyunun buz üzerine çıkması yüzünden taşmasına denir.” (DLT III: 182). *Suw arıktın kardı*: “The water overflowed (*fāda*) from the canal in the summer; this happens when the snow and water have been frozen (in the canal) and water flows down over them until it overflows.” (EDPT: 643).

Suular kamuğ kakraşdı: “Sular bütün çekildi.” (DLT II: 220). (EDPT: -).

Kum: “Dalga, su dalgası” (DLT III: 137). *Suw kumdı*: “Su dalgalandı.” (DLT II: 27). Ko:m: “Wave. *Su:v komdı*: The water was covered with waves.” *Komdı*, *hapax legomenon* bir veridir (EDPT: 625). *PTürk*. “*Köm wave: Karakh. *qom* (MK); Turkm. *Göm*; MTürk. *qum* (Houts., AH); Oyr. *qom*; Chuv. *xom*.” (EDAL: 837). *Yel suwuğ kumturdı*: “Yel suyu dalgalandırdı.” (DLT II: 192). *Yel suwuğ komturdı*: “The wind raised waves on the water.” *Komtur-*: *hapax legomenon* bir veridir (EDPT: 627). *Suw erkeklendi*: “Su dalgalandı.” (DLT I: 315; EDPT: 228).

“*Kölüm kumu kopsa kalı tamuğ iter
Körse anı bilge kişi sözge büter*”

“Gölümün dalgası yükselse evimi nasıl iter, onu akıllı bir adam görse sözüme inanır.” (DLT III: 137).

Tofrak akın: DLT’de yer alan ve anlamı problemlilerden birisi de “*Bu tağ ol tofrak akın akıtgan*: Bu dağ yağmuru çabuk akıtır.” (DLT I: 156) şeklindeki cümledir. ‘*Tofrak*’, eserde ‘*hapax legomenon*’ bir sözcüktür. Sorun bu söze verilen manadan

kaynaklanmaktadır. Eserin naşiri Besim Atalay, 'tofrak' sözünü 'tawrak/ çabukluk' (DLT I: 468; Tavrak: tavra:-; "speed, hurry, quick" (EDPT: 443) olarak yorumlamıştır. Ancak, 'tawrak' sözü burada cümlelerin anlamını bozmaktadır.

Clauson, *topra:k*. *Topra:-*; 'something dry', in practice 'dry ground, soil, earth, dust' "Tofrağ/ tofrak same as toprağ/ toprak" (EDPT: 443) bilgisini verir. EDAL'da ise, *PTürk*. "topra-k earth, soil: OTürk. *topraq* (OUygh.); Karakh. *topraq* (MK, KB); Tur. *toprak*; Gag. *topraq*; Az. *torpaG*; Turkm. *topraq*; Sal. *to(:)rix*; Khal. *turpaq*; MTürk. *topray/q*, *tofray/q* (Sangl.); Uzb. *tupraq*; Uygh. *tofrag*, *topraq*; Krm. *topraq*, *toprax*; Tat. *tufrag*; Bashk. *tupraq*; Kirgh. *topuraq*; Kaz. *topıraq*; KBalk. *topraq*; KKalp. *topıraq*; Kum. *topraq*; Nogh. *topıraq*; SUygh. *durvaq*; Khak. *tobıraq*; Shr. *tobraq*; Oyr. *tobraq*; Tv. *dovuraq*; Tof. *to'praq*; Chuv. *тѡпра*; Yak. *toburax*." (EDAL: 1405) bilgileri yer almıştır. Gülensoy'un ifadesi ile "Eski Türkçe döneminden beri kullanılan *toprak* sözünün kökeni Türkçedir. Gülensoy, *topra-fiili* şu şekilde tahlil etmektedir: *topra- < towra- < towur+a-*." (KBS-II: 914). Demek ki 'tofrak' sözünün, 'toprağ', 'tofrak', 'topraq', 'tufrag' ve 'tawrak' şeklinde imlaları vardır.

DLT'de Kıpçakça kaydıyla 9 fiil ve 35 isim soylu olmak üzere toplam 44 sözcük zikredilmiş, Kıpçak milli adı sürekli Kıpçak (DLT I: 474) şeklinde yer almıştır. Türkçenin coğrafyası ve tarihî dönemleri içinde *p > f* (tofrak > toprak) ve *b ~ > w ~ > v* değişmesi görülen durumlardır. Çağatay Türkçesinde bazı Türkçe sözcüklerde *p > f* görülür. Bu değişim *toprak > tofrak*, *yaprak > yafrak*, *yufka > yupka* şeklinde bazı modern Türk lehçelerinde devam etmektedir. Kâşgarlı'nın dünya malı biriktirmenin akıbetine dair naklettiği Türk şiiri;

"*Tawar yığıp suw akın indi sakın
Korum gibi idhişin kodı yuwar*"

"Yığılmış malı sel geldi zannet; sahibini kaya yuvarlar gibi aşağıya yuvarlar." (DLT III: 61) diyor. Buradaki '*suw akın*' ibaresi manidardır. Keza birdenbire gelen sele de '*munduz akın*' denildiğini yine Kâşgarlı'dan öğreniyoruz. Buna göre, '*Tofrak akın*' sözünün '*sel*' değil '*heyelan*' olarak değerlendirilmesi gerektiği açıktır. Bu veriler bağlamında; *Bu tağ ol tofrak akın akıtgan*: "Bu dağ yağmuru çabuk akıtır." şeklindeki anlamlandırma; "*Bu dağ her zaman heyelanlı dağdır.*" şeklinde olmalıdır.

Yawuğ: "Sel suyun yüksekten yuvarladığı kaya parçası." (DLT III: 13). Yawuğ ~ yuvuğ (EDPT: 873).

Kelgin: "*Büyük ırmakların veya denizlerin taşar gibi kabarması. Bu, sele benzer.*" (DLT I: 443; EDPT: 718). '*Kelgin*' sözünün içinde efsane ve mitoloji de vardır.

Rüzgar

Yel: "Yel, rüzgar" (DLT III: 144; EDPT: 918; TDES-II: 448; KBS-II: 1111). *PTürk*. "jel wind: OTürk. *jel* (OUygh.); Karakh. *jel* (MK, KB); Tur. *jel*; Az. *jel*; Turkm. *jel*; Sal. *jel*; Khal. *jel*; MTürk. *jejel* (MA); Uzb. *jel*; Uygh. *jäl*; Krm. *jel*; Tat. *žil*; Bashk. *jel*; Kirgh. *žel*; Kaz. *žel*; KBalk. *žel*; KKalp. *žel*; Kum. *jel*; SUygh. *jel*; Khak. *čil*; Shr. *çel*; Oyr. *jel*, *d'el*; Chuv. *şil*; Yak. *sillie* 'storm, whirlwind.'" (EDAL: 1508).

Tengri esin esnetti: "Tanrı yel estirdi" (DLT I: 266). "God made the breeze blow gently" (EDPT: 249). *Yel yeldirdi*: "Yel esti" (DLT III: 98). *Yel yeldirdi*: "The wind blew" (EDPT: 923). *Yel yelpirdi*: "Rüzgar esti. Yeryüzüne çisenti düşse yine böyle denir." (DLT III: 93). *Yel yelpirdi*: "A gentle wind blew." Yelpir-: *hapax legomenon* bir veridir (EDPT: 920). *Esin esti*: "Esinti esti" (DLT I: 165). *Esin esdi*: "The breeze blew gently" (EDPT: 240). *Tüpi tüpürdi*: "Rüzgar esti, toprağı savurdu." (DLT II: 71). *Tüpi tüpürdi*: "The wind blew' and scattered the dust." (EDPT: 443).

Kasırku: “Kasırğa” (DLT I: 489; KBS-I: 472). Clauson *kasırku? Kasırğō* ‘whirlwind’ şekillerini fiil kökenli sayar (EDPT: 669). *PTurk.* “*Kasırku whirlwind: Karakh. *qasırqu* (MK); Tur. *kasırğa*; Az. *Gasırğa*; MTurk. (MKypch.) *qasırqa* (Houts.), *qasurğa* (AH); Tv. *qazırği*; Tof. *qa’sırği*; Chuv. *kozırğa*.” (EDAL: 642). Türkçede ‘kasırğa’ sözünün ‘titremek’ anlamındaki ‘kas-’ (DLT II: 223; III: 302; EDPT: 668) fiilinden geldiği yönünde görüşler vardır. Tekin bu hususta şu açıklamayı getirmiştir: “Mo. *qabsi-* ‘birbirine vurmak; sıkmak, sıkıştırmak’, *qabsu-* ‘vurmak, dövmek, çarpmak’, *qabsur-* ‘çok şiddetli ve soğuk rüzgar esmek’, *qabsur-ğa* ‘çok şiddetli soğuk rüzgar’, Hal. *xavsrağa* ay., *xavsra-* ‘çok şiddetli ve soğuk rüzgar esmek’ <**qabsura-* <*qabsu-*, *kabsı-* ~ Tü. (MK) *qasurğu* ‘kasırğa’, Id., Ho. *qasurğa* ay., Türk. *kasırğa*. (Tel. ay., Az. *ğasırğa* ay., Tuv. *kasırğa*. <*qasur-* <*qasur-*; krş. Türk. *kasıp kavur-* edim koşmasındaki *kas-* ‘şiddetli ve soğuk rüzgar esmek’ >**kabs-* <**kabsu-*, **kabsı-* krş. bir de Yak. *xapsir* ‘İlkbahardaki’ karlı ve rüzgarlı soğuk’ Mo. **qabsiyur* <*qabsi-yur*.” (Tekin 1977: 40). Kasırğanın özelliği, hızlı esen bir rüzgar olması ve önüne geleni alıp götürmesidir. Bu bakımdan ‘kasırğa’ sözünün ‘kaçur-’ (DLT II: 75; EDPT: 592) fiilinden gelmesi daha doğru gözükmüştür. Sözcüğün yapısı *kaçur- +ga* <*kaçurğa*> ve -ç/-s- değişimi ile *kasırğa* > *kasırğa* şeklinde olmalıdır. Ancak ‘kasırğa’ sözü için paralel bir yapı ve etimoloji önerisi de düşünülebilir. Buna göre, *kap-*: “koparıp almak, uçurmak” (DLT II: 4; EDPT: 580) ve *sür-*: “sürüklemek” (DLT II: 7; EDPT: 844). Buradan, *kap(b)+sür+ga* <*kabsurğa*> *kasurğa* > *kasırğa* sözü ortaya çıkmıştır. Kaşgarlı bazı sözcüklerin iki anlamı ve iki yapısı karşısında; ‘*Bunların ikisi de kurala uygundur ve güzeldir.*’ (DLT I: 435; III: 92), ‘*Benim hoşuma gider, ikisi de güzeldir.*’ (DLT I: 300) kaydını koymuştur.

Bu yélinğ kün: “Bu rüzgarlı gün.” (DLT III: 373). *Bu yélinğ kün:* “It is a windy (*rāhi*) day.” (EDPT: 93).

Tan: “Sabah akşam esen serin esinti.” (DLT III: 157). Ta:n: “A cold wind’, which blows at dawn and sunset.” (EDPT: 510; KBS-II: 855).

Yél tetrüldi: “Yel, rüzgar çevrildi. Güney yeli kuzeye, kuzey yeli güneye çevrildi.” (DLT II: 229). *Yél tetrüldi:* “The wind veered from south to north or north to south.” (EDPT: 510).

Yél yıgaçka utrundi: “Yel ağaca yöneldi” (DLT I: 251). *Yél yıgaçka utrundi:* “The wind blew against the tree.” (EDPT: 69). *Yél yıgaçğ yaydı:* “Yel ağacı salladı.” (DLT III: 247). *Yél yıgaçğ yaydı:* “The wind shook the tree.” (EDPT: 980).

Erge munğ tegir, tag senğiringe yel tegir: “Kişiye keder değer, dağ doruğuna rüzgâr değer.” (DLT III: 360). *Kara bulutiğ yel açar, urunç bile el açar:* “Bulutlu yel, rüşvet, el açar.” ‘Kara bulutlar gök yüzünü kapattığı zaman onu rüzgar dağıtır, hükümet kapıları da rüşvetle açılır.’ (DLT I: 354; III: 217, 234). *Kowr er kuyuğka kirse yél alır:* “Talihsiz kişi kuyuya girse yel alır.’ (DLT III: 226).

Meteorolojik Olaylara Müdahale

Kumlak: “Kıpçak illerinde yetişir, yaprağı fasulye yaprağına benzer sarmaşık gibi bir ot. Bu ot, denizde bulunan bir gemiye alınacak olursa fırtına kopar, dalgalar çıkar, gemi sallanır, içindekiler batacak gibi olur.” (DLT I: 475; EDPT: 628). Bu sözün, DLT II: 27 ve III: 137’de ‘*kum*’ şeklinde okunan ve ‘*dalga, su dalgası*’ olarak açıklanan, ancak ‘*kom/ wave, storm*’ (EDPT: 625) şeklinde okunması gereken sözden geldiği ve ‘*komlak*’ olarak okunması gerektiği açıktır. *PTurk.* “*Kumlak hop: Karakh. *qumlaq* (MK); Krm. *qumlaq, qumlax*; Tat. *qolmaq*, dial. *qomlaq, qomalaq*; Kirgh. *qulmaq*; Kaz. *qulmaq*; Nogh. *qılmaq*; Khak. *xumnax*; Shr. *qimnaq*; Oyr. *qumdaq, qumanaq*; Chuv. *xьomla*.” (EDAL: 805). Burada +*lak* eki, addan fiil türeten +*la-* ekiyle fiilden sıfat yapan -*k* ekinin kaynaşmasından oluşmuş bir birleşik ektir. Dolayısıyla sözcüğün yapısı *kom+la+k* şeklinde olmalıdır.

Yat: “Taşlarla yağmur ve rüzgar getirmek için yapılan kamlık.” (DLT III: 159; EDPT: 883). Yatçı yatladı: “Şaman yada taşıyla afsun yaptı. Şaman yada taşıyla yağmur yağdırmak için afsun yaptı.” (DLT III: 308; EDPT: 890). Kâşgarlı Mahmud, ‘yat’ kelimesini izah ederken aynen şöyle diyor. Yat: “Bir tür kamlıktır. Ya-da taşı ile yapılır. Böylelikle yağmur ve kar yağdırılır; rüzgar estirilir. Bu, Türkler arasında tanınmış bir şeydir. Ben bunu Yağma ülkesinde gözümle gördüm. Orada bir yangın olmuştu, mevsim yaz idi; bu suretle kar yağdırıldı ve Ulu Tanrının izniyle yangın söndürüldü.” (DLT III: 3).

“Türk hikmetinde ‘*kiminğ bile kaş bolsa yaşın yakmas.*’ denir. Kimin yanında kaş bulunursa ona şimşek dokunmaz’ demektir. ‘Kaş’ lekesiz, saf bir beyaz taştır, yüzüklere konur, yüzüğün sahibine şimşek dokunmaz; çünkü yaradılışı böyledir. Bu bir beze sarılıp ta ateşe atılacak olursa, ne bez yanar, ne de taş. Bu sınanmıştır. Bir adam susadığı zaman bunu ağzına alsa susuzluğu giderir.” (DLT III: 22, 152). “*Bey yatlattı;* Bey yada taşına okuttu.’ demektir. Bey Kama, Şamana yada taşıyla Kamlık yaptırdı; Bu yüzden rüzgâr esti, yağmur geldi. Bu, Türk ülkesinde bilinmiş bir şeydir. Yüce Tanrının izniyle yada taşına okumakla yağmur, soğuk, rüzgâr getirtilir.” (DLT II: 355; EDPT: 891). *Yağmur yağıldı:* “Yağmur yağdırıldı.” (DLT III: 79). Yağıl-, *hapax legomenon* bir veridir (EDPT: 901). Türklerde ‘*yada taşı*’ ile ilgili bazı araştırmalar yapılmıştır (Ünver 1953: 77-84; Tanyu 1968: 41 vd.; İnan 1986: 160-166). Türk destanlarında alpların silâhları arasında ‘*yada*’ taşı da vardır. Destanlara göre alplar bu taşın sihrî kuvvetiyle havayı istedikleri gibi değiştirebilirler; yağmur, kar, dolu yağdırırlar, isterlerse bulutları dağıtıp havayı açarlardı (İnan 1998: 158).

Sonuç

Çalışmamızda, ‘*şimşek, toprak akın*’ sözcüklerine getirdiğimiz yeni etimoloji ve anlam önerilerimiz tartışmaya ve olgunlaştırılmaya müsaittir. Divanü Lûgati’t-Türk ile şu anda bulunamayan *Kitabü Cevahirü’n Nahv Fi Lûgati’t-Türk* gibi iki muazzam eseri vücuda getirebilen Kâşgarlı Mahmud’un şiirlerinin de bulunması ve bunlardan bazılarının Divanü Lûgati’t-Türk içinde yer almış olması mümkündür. Bu bakımdan eserdeki dörtlüklerden bazılarının Kâşgarlı’nın kendisine ait olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir. Divanü Lûgati’t-Türk’teki kayıtlardan İslâmiyet öncesi Türk din adamı olan ‘*Kam*’ın meteorolojik olaylara müdahale edebilme kabiliyetinin olduğu ve bu yönde inanmaların bulunduğu anlaşılıyor.

Sonuç itibarıyla, Divanü Lûgati’t-Türk sadece dil, kültür ve edebiyat tarihçilerimizce değil, tıp biliminden metalürjiye, tekstilden mimarlığa ve kuş bilimine kadar (*Ornithologist*) akla gelebilecek hemen her konuda ele alınıp değerlendirilmesi gereken kıymetli bir eserdir.

Kısaltmalar

DLT:	Divanü Lûgati’t-Türk
EDAL:	An Etymological Dictionary of the Altaic Languages
EDPT:	An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish
KBS:	Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü
TDES:	Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü

Kaynaklar

- Alptekin, A. B. (2012). Türk masal ve halk hikâyelerinde iki taş: binek taşı, şamşarak taşı, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 33, 35-48. ISSN: 1301-077.
- Atay, A. (2006-II). Türkçede **ya-* (parlamak) kökü ve türevleri, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı/ Belleten*, 7-28. ISSN: 0564-5050.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*, Clarendon Press, Oxford.

- Doerfer, G. (1975). Proto Turkic: reconstruction problems. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı/ Belleten*, 1-59. ISSN: 0564-5050.
- Eren, H. (1993-II). Sırça köşkte III, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 499, 1-82. ISSN: 1300-2155.
- Eren, H. (1999-II). Şimşek, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 574, 835-843. ISSN: 1300-2155.
- Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*, 2. Baskı, Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Gedikli, Y. (2011). Türkçede ışıkla, ışıldamakla, ışık verici nesne, olgu ve gök cisimleriyle ilgili yuvalar, *Azerbaycan Milli Elimler Akademiyası Uluslararası Türkolojiye Dergisi*, Sayı: 3, 52-65, ISSN 9952-420-09-8.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve bugün şamanizm materyaller ve araştırmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, A. (1998). *Makaleler ve incelemeler*, Cilt I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnayet, A. (1998). Çincedeki Türkçe kelimeler üzerine, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 6, 773-780. ISSN: 1301-077.
- Karaağaç, G. (1991). Eski metatez örnekleri, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi IV*, İzmir, 85-102. ISSN: 1300-5715.
- Karaağaç, G. (2000-I). Yine 'Şimşek-I', *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 577, 43-50. ISSN: 1300-2155.
- Kâşgarlı Mahmud. (2006). *Divanü lûgati't-türk*, (Çev. Besim Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 5. bs.
- Nalbant, M. V. (2008). An analysis of alternation as a means of word derivation in turkish by focusing on Dîvânu lûgati't-türk, *International Journal of Central Asian Studies*, Cilt 12, 17-56. ISSN: 1226-4490.
- Özkan, F. (2003). Yıldırım, yıldız, alev, alaz/yalaz, ışın ve ışık kelimeleri nereden geliyor?, *bilig/ Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi/ Journal of Social Sciences of the Turkish World*, Sayı: 27, 157-179. ISSN: 1301-0549.
- Özkan, F. (2007). Türkçede kelime başı y- meselesi ve şimşek kelimesi üzerine bir etimoloji denemesi, *IV. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, 24-29 Eylül 2000, 856/II, 1345-1354. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Starostin, S. A.,-Dybo, A. V.,-Mudrak, O. A., (2005). *An etymological dictionary of the altaic languages*, Leiden-Boston.
- Tanyu, H. (1968). *Türklerde taşla ilgili inançlar*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, LXXXI.
- Tavkul, U. (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (1977). Ön Türkçede ünsüz yitimi, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı/ Belleten*, 35-51. ISSN: 0564-5050.
- Topçu, Ç. (2012). Şimşek kelimesi üzerine, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 30, 1-8, ISSN: 1694-528X.

Ünver, A. S. (1953). Yağmur taşı hakkında, *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, 4(7), 77-84.
ISSN: 1015-1818.